

Дубасенюк О. А. Дослідження факторної структури процесу оволодіння виховною майстерністю педагогів в роботі з учнівської молоддю // Проблеми освіти: Наук-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – Київ, 2015. – Вип. 85. – С. 75-81.

УДК 371.32

ДУБАСЕНЮК О. А.,
док. пед. наук, професор
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ДОСЛІДЖЕННЯ ФАКТОРНОЇ СТРУКТУРИ ПРОЦЕСУ ОВОЛОДІННЯ ВИХОВНОЮ МАЙСТЕРНІСТЮ ПЕДАГОГІВ В РОБОТІ З УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДДЮ

У статті проаналізовано результати дослідження факторної структури процесу оволодіння виховною майстерністю педагогами в роботі з учнівської молоддю. Виявлено, що категорія учнівської молоді представляє для дослідників великий науковий інтерес, оскільки відображає важливий соціальний феномен, обумовлений соціальною ситуацією їх розвитку. У результаті експерименту отримано цілісну інтегральну картину щодо особливостей виховної діяльності педагогів у роботі з учнівською молоддю залежно від рівня їх майстерності за допомогою методу факторного аналізу.

Ключові слова: виховна діяльність, виховна майстерність педагога, учнівська молодь, факторна структура, факторний аналіз.

В статье проанализированы результаты исследования факторной структуры процесса овладения воспитательным мастерством педагогами в работе с ученической молодежью. Выявлено, что категория ученической молодежи представляет для исследователей значительный научный интерес, поскольку отражает особенный социальный феномен, обусловленный социальной ситуацией их развития. В результате эксперимента получена целостная интегральная картина про особенности воспитательной деятельности педагогов в работе с ученической молодежью в зависимости от уровня их мастерства с помощью метода факторного анализа.

Ключевые слова: воспитательная деятельность, воспитательная мастерство педагога, учащаяся молодежь, факторная структура, факторный анализ.

The article analyzes the results of a study of factorial structure of the process of mastering educational skills of teachers in working with students. It was revealed that the youth category is for explorers of a great scientific interest, as it reflects important social phenomenon, due to the social situation of their development. As a result of the experiment it is obtained a holistic picture of the peculiarities of educational activity of the teachers in work with students depending on their level of skill using the method of factor analysis.

Keywords: educational activity, educational skill of the teacher, students, factor structure, factor analysis.

В умовах оновлення і вдосконалення системи освіти все гостріше відчувається суперечність між сучасними вимогами у сфері виховання молодого покоління, яке є недостатньо підготовлене для життя у нових умовах та готовністю педагогів до роботи в цій сфері. Складні соціально-економічні процеси що відбуваються в суспільстві відбилися, перш за все, на молоді, її поглядах, установках, відносинах, переконаннях. Недооцінка ролі виховання особистості, зневага до наукового знання в організації виховного процесу вже привела до серйозних прорахунків, до втрати навчальними закладами, педагогами впливу на значну частину молодих людей. Останнє обумовлене виникненням негативних явищ у молодіжному середовищі. Багаторічне відчуження людини від духовної культури, національного коріння призвело до кризи суспільної свідомості, зростання злочинності, насильства, відкритої пропаганди розбещеності і хибних зразків культури. Спостерігаємо

такі явища як поширення проявів прагматизму та зростання індивідуалізму, безвідповідальності, пасивності, негативізму, байдужості, жорстокості, руйнування ідеалів, що склалися протягом останніх десятиліть. Відбувається девальвація цінностей, пов'язаних із служінням суспільству, державі, зниження довіри і поваги до старшого покоління, переорієнтація на особистісне благополуччя тощо [1, с. 21]

Про глибокі якісні зміни, що відбуваються в молодіжному середовищі, свідчать дослідження Ю.П. Азарова, О.О. Бодальова, І.Д. Бех, А.М. Бойко, А.Б. Боссарт, Г.П. Васяновича, Р.Г. Гурової, І.Д. Демакової, І.А. Зязюна, І.С. Кона, В.Г. Кременя, С.Г. Карпенчук, В.Т. Лісовського, Т.Н. Мальковської, А.В. Мудрика, Д.В. Чернілевського, Ю.П. Щекочихіна, та інших.

Водночас у сучасних умовах виховний процес у закладах України характеризується спрямованістю на формування вільної, всебічно розвиненої особистості, на його індивідуальний розвиток; посилення українського національного компоненту у виховній роботі: розширення вивчення національної історії, культури, географії України (В.Г. Кузь, Ю.Д. Руденко, З.О. Сергійчук); лібералізація громадської думки учнівської молоді, демократизація управління школами у формі шкільних рад, відмова від ідеологізації та політизації виховної роботи [4, с. 221].

Категорія учнівської молоді, представляє для дослідників великий науковий інтерес, оскільки відображає особливий соціальний феномен, обумовлений соціальною ситуацією розвитку молодих людей. Саме у ці роки формується світогляд, відбувається зростання пізнавального інтересу до найбільш загальних принципів всесвіту, законів природи і людського буття. Одночасно осмислюються життєві плани, професійні інтереси самовизначення. Не зважаючи на виражене у молодих людей прагнення до самостійності, юнацтво потребує допомоги старшого покоління, передачі їй накопичених знань і життєвого досвіду. Однак підтримати молодь в особистісному та професійному становленні можуть лише професійно підготовлені педагоги у сфері виховання. Тому вельми важливим завданням є виявлення сутності продуктивної виховної діяльності педагога загальноосвітньої і професійної школи, а також чинники, що впливають на підвищення рівня його професійної майстерності.

Проте проведені дослідження (Ю.П. Азаров, О.А. Абдулліна, І.Д.Бех, Ю.Н. Кулюткін, Г.С. Сухобська, А.О. Деркач, Н.Д. Багаєва, С.Г. Карпенчук, Т.С. Полякова, А.І. Кочетов, Е.П. Белозерцев, В.І. Журавльов та ін.) свідчать про недостатній рівень підготовки педагогів до виховної діяльності. Багато хто з педагогів ПТНЗ, майстрів виробничого навчання зазнає серйозних утруднень у виховній роботі (Н.Г. Ничкало, Н.В. Нікітін, В.А. Мосіяшенко, О.І. Щерба). Основною причиною такого положення, на думку самих викладачів, є недостатній рівень володіння їх знаннями, вміннями, методами, прийомами у сфері виховної діяльності.

Мета дослідження: виявити цілісну інтегральну картину про особливості виховної діяльності педагогів у роботі з учнівською молоддю залежно від рівня їх майстерності.

Методом, який дозволяє з одного боку виявити приховані змістові параметри досліджуваного явища, а з іншого боку, відтворити з їх допомогою інтегральну картину цього процесу, є факторний аналіз. Цей метод – один з найкращих існуючих нині інструментів дослідження. Про це свідчать і спеціальні роботи, присвячені факторному аналізу. Викладені обставини спонукали нас звернутися до його використання.

Завдання дослідження на цьому етапі наступні: 1. Виділити факторну структуру параметрів процесу оволодіння професійною майстерністю педагогами у сфері виховної роботи з учнями. 2. Довести те, що факторна структура педагогів-майстрів і педагогів-немайстрів відрізняються одна від одної.

Наше дослідження базується на R-техніці.

Звернення до методу факторного аналізу вимагало виконання ряду процедур. Перш за все, необхідно було виявити істотні для цього процесу параметри.

Вибір параметрів здійснювався на основі аналізу проведених психолого-педагогічних досліджень у цій галузі. Критерієм відбору показників служила кількість праць, присвячених досліджуваній проблемі. Проте кількість змінних, природно, не охоплює всіх сторін явища, що вивчається. Їх чисельний вибір був декілька обмежений і кількістю вибірки, і завданнями дослідження. Тому, безумовно, він не може претендувати на вичерпну характеристику даного процесу.

Стисло проаналізуємо ці параметри.

1. Рівень сформованості педагогічних умінь відображає систему цілеспрямованих усвідомлених педагогічних взаємодій педагога з учнями у функціонально-педагогічному аспекті. Важливість розробки поняття «вміння» підтверджують результати багатьох досліджень (К.К. Платонов, Н.В. Кузьміна, А.О. Деркач, А.П. Акімова, З.Ф. Леонова, Г.О. Засобіна, В.К. Єлманова, Г.І. Кримська, В.О. Сластьонін, Ю.К. Бабанський, О.І. Щербаков та ін.).

2. Педагогічний стаж роботи також є важливим показником, оскільки саме в процесі діяльності розвивається і вдосконалюється педагогічна майстерність вихователя (С.Л. Рубінштейн, Б.Г. Ананьєв, О.М. Леонтьєв, Н.В. Кузьміна, М.С. Каган та ін.).

3. Тривалість роботи з групою у взаємозв'язку з іншими показниками, за нашим припущенням, мають значний вплив на підвищення рівня майстерності вчителя. Роль цього чинника недостатньо висвітлено в літературі, проте аналіз діяльності педагогів-вихователів у роботі з учнями старшого віку дає нам підставу виділити його як значущий.

4. Педагогічні здібності як стійкі властивості особистості, що відображають структуру педагогічної діяльності постають предметом вивчення низки учених (Б.Г. Ананьєв, Ф.Н. Гоноволін, Ю.О. Самарін, О.Г. Ковальов, В.М. Мясіщев, Н.В. Кузьміна та ін.).

5. Відношення до роботи – це провідне поняття в теорії відносин. Воно відображає систему індивідуальних вибірових свідомих зв'язків особистості педагога з різними сторонами об'єктивної дійсності [5, с. 273-286; 3] і належать до інтегральних, включаючи багато особистісних якостей: відчуття обов'язку, відповідальність, любов до педагогічної професії, сумлінність та ін. Дослідженнями В.М. Мясіщева, К.К. Платонова, Н.В. Кузьміної, А.О. Деркача, З.Ф. Леонової, Г.І. Кримської та інших доведена важливість цього показника для педагогічної діяльності.

Ці параметри були виділені нами в процесі вивчення виховної діяльності педагогів і оцінені за допомогою компетентних суддів. Наведені показники набору достатньо різноманітні, щоб проаналізувати досліджуваний процес різнобічно.

Відомо, що застосування факторного аналізу супроводжується дотриманням ряду обмежувальних умов, і, зокрема, вимога лінійності і нормальності цього розподілу [7, с. 398]. Останнє вимагало спеціальної підготовки експериментальних даних до факторного дослідження. Проте перевірка на лінійність не здійснювалося з причини її складності. Ми вирішили, що достатньо переконатися в монотонному характері зв'язку між показниками [6, с. 10-12]. Виконання другої умови супроводжувалося низкою додаткових процедур.

Оскільки частина виділених нами показників (1, 4, 5) вимірювалася за допомогою бальних оцінок, виникла необхідність приведення їх до нормального вигляду. З цією метою ми скористалися правилами приведення експериментальних оцінок до нормального закону розподілу, розроблених А.М. Меєрсоном. При цьому нами був застосований найскладніший випадок нормування оцінок, розділених на порівняно невелике число груп однакової бальності.

Суть методики нормалізації полягає в наступному: оцінки, виражені в балах заздалегідь ранжируються, виходячи з принципу відповідності оцінці, що виражає вищу якість індивіда, ранговому номеру більшого чисельного значення. При цьому кожній групі однакових оцінок привласнювалося адекватне їй число суміжних рангів з подальшим розрахунком усереднених нормалізованих оцінок по формулі

$$Z_s = \frac{\overline{Z_s} + G_s}{2}.$$

І на цій основі обчислювалися коефіцієнти кореляції за Пірсоном, які склали матрицю експериментальних коефіцієнтів кореляції.

Початкова кореляційна матриця містила різноманітну інформацію про взаємозв'язки між всіма вибраними ознаками, що відображають процес оволодіння вчителем педагогічною майстерністю у виховній роботі з учнями. Перетворення кореляційної матриці в матрицю факторних вагів здійснювалося за допомогою методу головних компонентів.

Факторизація матриці дала можливість упорядкувати всі зв'язки за допомогою їх угруповання навколо декількох гіпотетичних чинників.

Для отримання більш рельєфної форми факторної структури здійснювалася ротація вихідної матриці за критерієм, запропонованим Кайзером. Це дозволило одержати фактори приблизно однакової інформативності. Критерії вибору рівнів значущості факторних вагів визначалися на основі методики, запропонованою Г. Харманом [7, с. 450].

Як обов'язкове правило для досліджень, що здійснювалося за допомогою факторного аналізу, є підбір обстежуваних груп таким чином, щоб факторна структура була достатньо виразною. Ураховуючи таку обставину, ми із загальної генеральної сукупності педагогів-вихователів (68 чол.) відібрали дві приблизно рівні групи за кількістю осіб: педагогів-майстрів (30 чол.) і педагогів-немайстрів (25 чол.). До кожної групи увійшли вчителі з показниками, що мають свої особливості. Останнє надалі дозволило нам проводити порівняльний аналіз досліджуваних факторних структур.

Визначаючи назву факторів, ми керувалися значеннями факторної ваги. "Підібрана назва, зазвичай, відповідає природі параметрів, що мають найбільші коефіцієнти кореляції з цим фактором" [7, с. 150].

Змістова інтерпретація факторів

У результаті факторизації п'яти початкових ознак виявлено три чинники із загальною інформативністю в групі майстрів рівною 78 % і 77 % – в групі немайстрів. Розглянемо результати факторизації кореляційної матриці після ротації, одержані в I групі педагогів.

Перший фактор з інформативністю 29,5% об'єднує дві ознаки, що характеризують рівень сформованості вмінь (ознака 1) і педагогічні здібності вихователів (ознака 4). Обидві ознаки мають досить великі факторні ваги, відповідно 0,85 і 0,83, і характеризуються найбільшими навантаженнями першого фактору. На основі аналізу факторних вагів цей чинник інтерпретується як умілість. Останній є змістовою характеристикою педагогічної майстерності. Наявність великих педагогічних здібностей дозволяє вчителю значно швидше розвивати педагогічні вміння у сфері виховної роботи з учнями. Цьому сприяє і педагогічний стаж (0,18).

У групі немайстрів 1 фактор має інформативність 28,5 %. Найбільшою мірою він відображає ознаки 4 і 5, відповідно: педагогічні здібності (0,8), відношення до роботи (0,75). Провідною ознакою тут виступають педагогічні здібності, яка позитивно пов'язані з п'ятим параметром. Здібності педагога стимулюють його відношення до виховної роботи з учнями. Слід відмітити, що рівень сформованості вмінь проявляється в цьому факторі в мінімальному ступені (0,06) . Можна припустити, що здібності педагога-немайстра справляють дуже малий вплив на розвиток умінь. Цей фактор інтерпретується як педагогічні здібності.

Другий фактор, виявлений у групі майстрів, має інформативність 22,5%. Він виділяє один показник з найбільшою факторною вагою – тривалість роботи з групою (0,95) і виступає як самостійний фактор. Тривалість роботи з учнівським колективом справляє, мабуть, значний вплив на рівень педагогічної майстерності. Цей фактор ми назвемо часовим. Він сприяє розвитку вмінь у педагога-майстра (0,23).

У групі немайстрів 2-й фактор (його інформативність складає 28 %) узагальнює такі ознаки – рівень сформованості вмінь (0,82) і педагогічний стаж роботи викладача, вчителя

(0,71). Формування педагогічних умінь відбувається головним чином у процесі педагогічної діяльності. Для немайстра стаж роботи має вирішальне значення в розвитку вмінь. Цей фактор можна інтерпретувати як діяльнісний.

3-й фактор, одержаний у групі майстрів (з інформативністю 26%), сформувався на основі двох параметрів: педагогічний стаж (0,73) і відношення вчителя до виховної роботи (0,84). Останній з двох є першорядним, тому трактується нами як фактор відносин. У майстрів відношення до роботи стає якісно поглибленим, більш усвідомленим у міру набуття педагогічного досвіду. Іншими словами, відчуття обов'язку, сумлінність, відповідальність формується поступово після усвідомлення педагогами своїх завдань, осмислення особливостей роботи з учнівською молоддю, вивчення специфіки вікових груп учнів. Цей висновок співпадає з деякими результатами дослідження Н.В. Кузьміної [3].

Цей фактор – у 2-й групі (його інформативність 22%) включає в основному таку ознаку як тривалість роботи з класом (0,78). З меншими коефіцієнтами кореляції до цього фактора приєднуються і такі параметри: педагогічний стаж (0,5) і відношення до роботи (0,35). Аналізований фактор можна інтерпретувати як часовий. Тривалість роботи з групою становить позитивний вплив на набуття досвіду педагогічної діяльності і на відношення немайстра до виховної роботи з учнями.

Отже, в групі майстрів виділилися три фактори з приблизно однаковою інформативністю. Провідним з них виявився фактор умілості, якій об'єднує особистісні якості педагога, його педагогічні здібності, систему знань і вмінь у виховній роботі з учнівською молоддю. Цей фактор є основною змістовою характеристикою досліджуваної структури.

Другий фактор ми трактували як часовий: тривалість роботи з учнівським колективом дозволяє глибоко і всесторонньо пізнати вихованців і на цій основі вдосконалювати свою майстерність. Виявлений фактор виразно виявився і в групі немайстрів.

Третій компонент інтерпретується як фактор відношення, збагачений досвідом педагогічної діяльності. З урахуванням набутого досвіду він виступає як цілісна система цілеспрямованих, усвідомлених взаємозв'язків педагога з учнівським колективом і навколишньою дійсністю. Отже, умілість, час роботи з конкретним колективом і відношення до виховної діяльності є основними чинниками структури процесу оволодіння педагогами I групи виховною майстерністю.

Факторизація досліджуваних показників у групі педагогів-немайстрів дала змогу виділити три чинники також з приблизно однаковою інформативністю. Першорядним виявився фактор – педагогічні здібності, який взаємопов'язаний з параметром, що характеризує відношення вчителя до роботи з учнями. Цей фактор незначною мірою корелює з показником – ступінь розвиненості вмінь. Ми припускаємо, що в процесі оволодіння педагогічною майстерністю вчителі другої групи частіше покладали надії на свої педагогічні здібності і тому недостатньою мірою розвивали необхідні для виховної діяльності вміння.

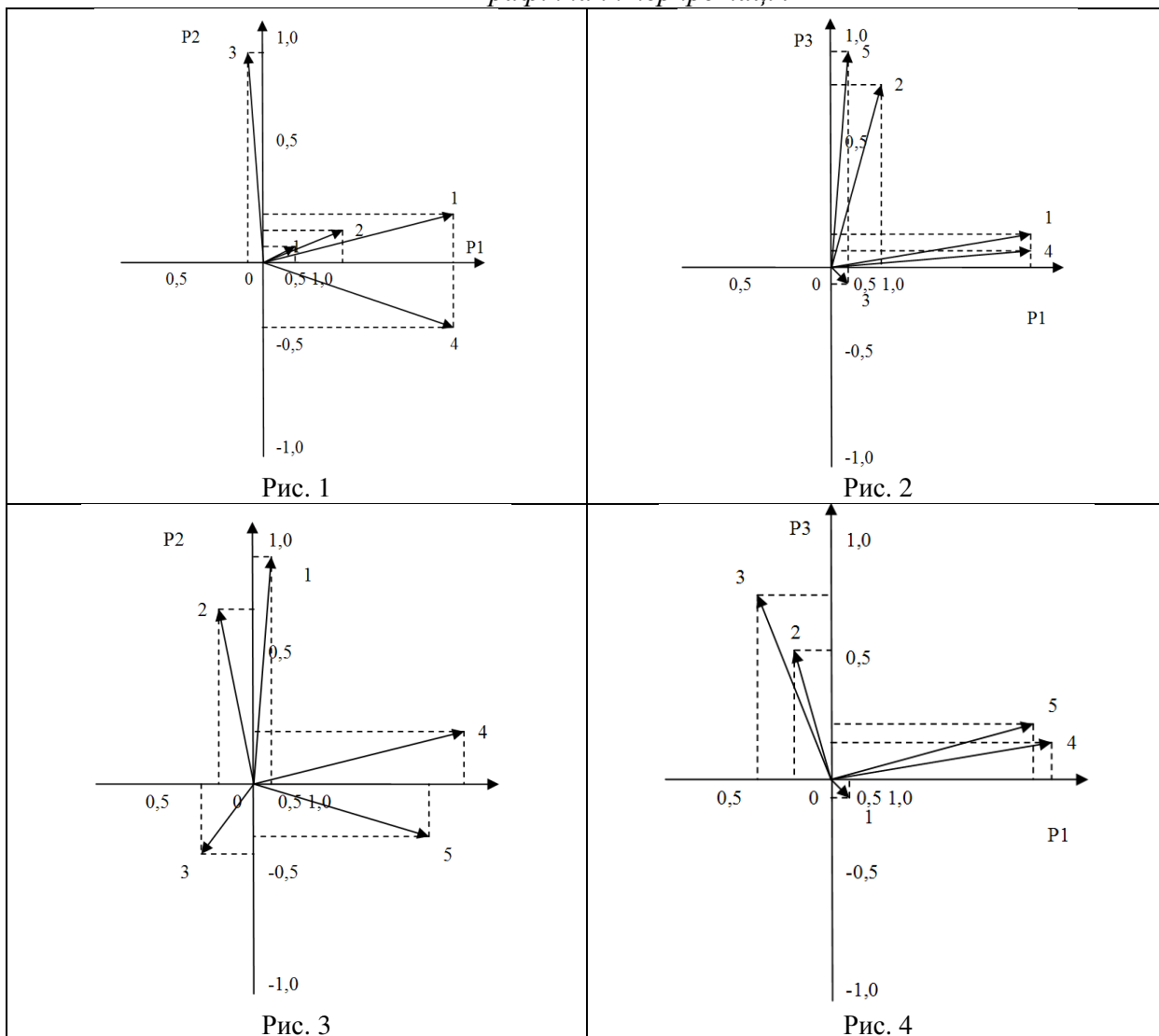
Другий фактор можна назвати як діяльнісний. Він характеризує ступінь розвиненості вмінь залежно від набутого досвіду.

Третій фактор – часовий. Він знову підкреслює ту обставину, що оволодіння майстерністю вчителів цієї групи значно залежить від терміну роботи з класом і притому, якщо він ґрунтується на значному педагогічному досвіді у цій сфері.

Таким чином, зіставлення виділених факторів дає можливість переконатися у тому, що факторна структура педагога-майстра багатше і більш різноманітна структури педагогів-немайстрів. У першому випадку отримані фактори відрізняються більшою складністю, поглибленістю, взаємопроникливістю показників, які в них містяться. Загальним для двох груп є вирішальна роль фактора часу, що дає можливість поступово вдосконалювати виховну майстерність класних керівників. Факторна структура педагогів-немайстрів збіднена. Процес оволодіння майстерністю визначається переважно рівнем

розвиненості його педагогічних здібностей і педагогічним досвідом. Приблизно такий же висновок було отримано нами за допомогою геометричної інтерпретації вихідних даних (рис. 1, 2). Для майстрів низка векторів, побудованих на основі факторних вагів у першому та другому випадку має загальну спрямованість, прагнення до цілісності.

Графічна інтерпретація

Більшість векторів вміщує виділені фактори і, тому, відрізняється достатніми кількісними показниками. Графічне зображення дозволяє уявити особливості факторної структури майстра, що характеризується, з одної сторони, достатньо високим рівнем інтегрованості виявлених факторів і, разом з цим, значною їх самостійністю. Цим, мабуть, можна пояснити високу результативність педагогічної діяльності вчителя-майстра у роботі з учнівською молоддю. Для педагога-немайстра (рис. 3, 4) притаманна зворотна тенденція: факторна структура характеризується низьким рівнем інтегрованості, роз'єднаністю своїх окремих компонентів. Вектори орієнтовані в різних напрямках, тому наявність навіть окремих достатньо. значимих у кількісному відношенні компонентів не дає можливості говорити про її цілісність. Останнє, мабуть, може пояснити те положення, що більшість педагогів-немайстрів не можуть досягнути вершин педагогічної майстерності.

Література

1. Духовна культура особистост: навч. посібник: Вид 2-ге допов. / Д.Б. Чернілевський, О.В. Вознюк, О.А. Дубасенюк та ін. / за ред. Д.В. Чернілевського. – Вінниця: АМСКП, 2010. – 460 с.
2. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В.Кузьмина. – К.: Высш. шк., 1990. – 119 с.

3. Кузьмина Н.В. Профессионализм педагогической деятельности: Метод. Пособие / Н.В.Кузьмина, А.А.Реан. – Санкт-Петербург – Рыбинск, 1993. – 54 с.
4. Максимюк С.П. Педагогіка: навчальний посібник / С.П.Максимюк. – К.: Кондор, 2009. – 670 с.
5. Мясищев В.Н. Социальная психология и психология отношений / В.Н.Мясищев // Проблемы общественной психологии. – М., 1965. – С. 273-286.
6. Петухов Н.Н. Общие основы теории коммунистического воспитания / Н.Н.Петухов. – М.: Изд. ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1975. – С. 10-12.
7. Харман Г. Современный факторный анализ / Г. Харман Г. – М.: Статистика 1972. – С. 398.